I. I. U.
II
1296
L

PUBLICAȚIILE
CERCULUI DE STUDII REGIONALE
AL
ORAȘULUI ȘI ȚINUTULUI BRĂILA
ORGANIZAT ÎN JURUL
BIBLIOTECII PUBLICE „PETRE ARMENCEA“ DIN BRĂILA

No. 1

DIN TRECUTUL ISTORIC AL ORAȘULUI BRAILA

DE

N. IORGA

-- CONFERINȚĂ ȚINUTĂ LA BRĂILA ÎN ZIUA DE 21 Mai 1924 PENTRU DESCHIDEREA CICLULUI DE CONFERINȚE ORGANIZAT DE CĂTRE BIBLIOTECA „PETRE ARMENCEA“ —

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

EDITURA BIBLIOTECII „PETRE ARMENCEA“
DIN BRĂILA
1926

www.dacoromanica.ro

PUBLICAŢIILE
CERCULUI DE STUDII REGIONALE
AL
ORAŞULUI ŞI ŢINUTULUI BRĂILA
ORGANIZAT ÎN JURUL
BIBLIOTECII PUBLICE „PETRE ARMENCEA" DIN BRĂILA

No. 1

DIN TRECUTUL ISTORIC AL ORAŞULUI BRAILA

DE

N. IORGA

— CONFERINŢĂ ŢINUTĂ LA BRĂILA
ÎN ZIUA DE 21 MAI 1922 PENTRU DESCHIDEREA CICLULUI DE CONFERINŢE
ORGANIZAT DE CĂTRE BIBLIOTECA
„PETRE ARMENCEA" —

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI
BIBLIOTECA INST. IST. N. IORGA
Cota
Inventar 6527

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

EDITURA BIBLIOTECII „PETRE ARMENCEA"
DIN BRĂILA
1925

www.dacoromanica.ro

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Onorat auditoriu,

Țin să vă mulțumesc întâi pentru atât de buna primire pe care n'o merit, dar bunăvoința D-voastră este nesfârșită și, al doilea, țin să spun de la început că, venind aici, n'am făcut decât să-mi îndeplinesc cea mai simplă datorie. A cere o conferință președintelui Ligii Culturale, este, de sigur, a urma neapărat acestei invitații și a cere unui istoric să vorbească despre trecutul unui oraș, al cărui început se cufundă până în veacul al XIV-a, este o foarte potrivită ocazie pentru istoric de a arăta puținel din puținul pe care-l știe. Insă, când președintele Ligei Culturale vine să facă o conferință în legătură cu acea cultură care, din fericire, măcar ea, ne poate reuni pe toți peste firești, dar foarte regretabilele osebiri care s'au creat în mijlocul poporului nostru — firești pentru că le au toate popoarele ; regretabile pentru că le avem într'o formă pe care nu o are nici un popor civilizat —, când președintele Ligii Culturale are plăcerea de a ține o conferință despre cultura, care ne poate reuni pe toți și istoricul se poate bucura că-i dați prilejul să-și revizuiască oarecum cunoștințile, să și le împrospăteze și să găsească ici și colo ceva nou pe care să-l poată înfățișa domniilor voastre, să adaoge, pe lângă sentimentul acesta al datoriei, și acel, nu mai puțin puternic, de plăcere, și oare-care jenă. Vedeți, conferința aceasta eu am mai făcut-o. Nu o voiu face în acest început de seară cum am

www.dacoromanica.ro

făcut-o cu mulți ani în urmă, — cred că era la 1906; au trecut deci de atunci șaisprezece ani de zile și m'am schimbat mult pe din afară, puțin și pe dinăuntru, dar nu în calitățile pe care le voiu fi avut, ci în defectele de care am căutat să mă desbăr — cel puțin opina mea este că am reușit întrucâtva; opinia altora este că ele ar fi crescut; d-voastră veți judeca mai bine în imparțialitatea d-voastră. Vorba e că, atunci când am vorbit, sânt șaisprezece ani trecuți, aici în Brăila, despre trecutul orașului, am spus anume lucruri pe care voiu trebui să le spun și acum, pe lângă altele pe care nu le știam atunci și pe lângă legături pe care atunci nu le puteam stabili între lucrurile pe care le știam. Oricum, se simte o jenă când lucruri odată spuse, se aduc din nou înaintea publicului, în același oraș. N'aș zice că le aduc înaintea aceluiași public, pentru că tinerețul, care ocupă cea mai mare parte din rangurile de sus ale acestei săli, acum șaisprezece ani n'a ascultat conferința (Ilaritate) și chiar, cum se schimbă populația orașelor noastre, este foarte probabil că o parte din Brăilenii de acum nu erau acum șaisprezece ani Brăileni. Așa încât sânt Brăileni noui prin vârstă, și Brăileni noui prin strămutare. Jena aceasta însă se înlătură, prin faptul că am mai aflat câte ceva cu privire la trecutul orașului d-voastră și mai ales că atâtea relații s'au fixat între elementele istorice de care dispun, încât cred că voiu izbuti ca din ele să scot o concluzie generală pe care atunci nu o puteam trage și mai ales nu îndrăzniam a o face. Pentru că între — nu zic nici calitățile, nici defectele — între caracteristicile generației mele era una pe care nu știu dacă a avut-o generația, care a venit îndată după a mea și cea care se ridică acum. Azi se începe totdeauna cu foarte mari teorii, care explică un întreg domeniu al cunoștințelor omenești. La șaptesprezece până la douăzeci de ani este cineva astăzi un filozof gata făcut (Ilaritate); filosof propriu zis, filosof istoric, filosof în domeniul științelor naturale, filosof în materie de politică internațională, filosof în materie de politică națională și așa

www.dacoromanica.ro

mai departe. E plină România Mare de cugetători cari, înainte de a fi ajuns la majorat, au stabilit între deosebitele lucruri ale acestei lumi legături de cea mai mare importanță, pe care se și grăbesc să le comunice publicului. Este firesc ca după un război mare toată lumea să fie mai ambițioasă decât înainte și în ceia ce privește câștigarea repede a unor mijloace materiale, la care înainte de război nu visau și tot așa la câștigarea tot așa de răpede a succeselor intelectuale, la care n'ar fi rîvnit înainte de fericirea care ne-a găsit. Dar **noi** eram altfel; eram mult inferiori, o recunosc; totuși, dacă ar fi să începem viața de la cap, tot așa am face. Noi întrebuințăm zece-douăzeci de ani ca să cunoaștem materia însăși și să ne pătrundem de ceia ce s'a știut până la noi; după douăzeci de ani, cu multă trudă, ne întrebam: oare n'am putea să adăugim ici și colo o rectificare? Nu răsturnam de-odată o generație întreagă cu părerile noastre originale, ci, chiar dacă era puțină originalitate în sufletul nostru, **ne speriam de dânsa.** Iată: eu am scris de atâtea ori Istoria Românilor, cu deosebite prilejuri, în deosebite limbi, dar între visele rele pe care le-am avut, două nu le uit: unul că tot continuam să fiu la școală. (ilaritate). Școala trebuie să fie acum foarte plăcută; pe vremea mea era ceva grozav. Imi închipuiu că lucrurile s'au schimbat cu totul și că acum este o plăcere să fie cineva elev (ilaritate). Pe vremea mea era o durere. Erau buni și elevii, erau buni și profesorii, dar nu știu de ce era greu; greu de tot.

Cel de-al doilea vis rău care mă urmărîa era când scrisesem istoria Românilor. Aveam atât de mare sfială de ceia ce spusesem, mă urmărîa așa de tare gândul că cine știe ce voiu fi scris în paginile în care coborîsem întreaga istorie a Românilor, încât mă deșteptam speriat. Așa era generația de atunci: singur gândul unei expuneri cu caracter care să apară general, cu oare-care pretenție de inovație, era ceva înspăimântător pentru mințile de acum

www.dacoromanica.ro

două decenii. Acum, evident, umanitatea a progresat și caracterul moral al umanității tot așa; și omul se maturizează mai răpede, îmbătrânește mai răpede. Noi nu ne-am maturizat așa de răpede, cum puteți constata, până la oarecare punct cel puțin, din vivacitatea acestei expuneri dacă nu-i veți găsi alte calități. Nu îmbătrânim așa de răpede ca acei cari se grăbesc să fie filosofi la optsprezece ani (ilaritate). Aceștia sânt bătrâni la patruzeci de ani; noi, am luat-o mai domol. (Ilaritate, aplauze). Din aceasiă cauză ne mai ținem. (ilaritate, aplauze prelungite).

Am aici și piesa doveditoare, pe care întâmplarea mi-a scos-o înainte. Umblând prin saltare pentru a restitui niște note studenților mei, am regăsit conferința, ale căror note le am aici, pe care am ținut-o acum șaisprezece ani, la Brăila. Și, cum se întâmplă, lângă mine se găsește fostul meu elev, d-l Stahl — și, când spun „fostul mieu elev" aceasta înseamnă un trecut, relativ măcar, destul de impozant, căci e unul din cei dintâiu elevi; dacă aș spune numai: un fost elev, ar putea fi și unul foarte tânăr — unul din cei mai buni elevi ai miei, ajuns el însuși a scrie foarte inteligente cărți de istorie. S'a întâmplat că tot dumnealui era lângă mine atunci și stenografia. In sală astăzi, nu știu câți vor fi ascultători și ai celeilalte conferinți, dar viața se schimbă, și cu ea relațiile între oameni. Dar eu eram aici, d-l Stahl lângă mine, subiectul conferinței era același și, cum se întâmplă, înseși notele d-lui Stahl, foarte frumos luate, foarte îngrijit copiate, sânt aici și, răsfoindu-le, m'am convins că o parte din faptele pe care le înfățișez astăzi și care trebuie să fie cunoscute acelor câteva persoane care au asistat la acea conferință dinnainte, pot fi spuse din nou. Pentru dânsele le voiu repeta, pentru cea mai mare parte din auditoriu le voiu spune din nou și pentru toată lumea voiu trage legături între fapte pe care atunci nici nu le puteam trage, nici n'aș fi avut curajul de a le încerca. Și cu aceasta intru în subiect.

www.dacoromanica.ro

Preambulele sânt totdeauna mai lungi, dar au pentru mine şi un avantagiu, căci în momentul acela iau contact cu publicul, facem cunoştinţă reciproc, cunoştinţă fără de care nu înţeleg o conferinţă. Sânt conferenţiari cari vor besc, cu ochii la manuscrisul lor de-acasă: eu n'am manuscris şi trebuie să mă uit la auditoriu, şi, cu cât auditoriul, îmi e mai cunoscut, cu atît îmi e mai simpatic, şi, cum gluma apropie mai mult oamenii decât orice expunere serioasă, îmi permit totdeauna să încep cu gluma, care intră din ce în ce mai mult în trebuinţele vârstei la care am ajuns şi ei şi eu. (Aplauze prelungite).

Acum intru în subiect, care nu va avea nici o gravitate şi prin urmare asigur persoanele deprinse cu conferinţe grave. Nu ştiu dacă intenţia tinerilor, cari au luat iniţiativa acestor conferinţe a fost de a se da lucruri foarte grave; dar dacă s'au adresat la mine, au greşit (ilaritate). Eu cred că, dacă gravitatea şade foarte bine fără ştiinţă şi ştiinţa şade foarte bine fără gravitate. (Aplauze prelungite).

Acum, că gravitatea de obiceiu n'are ştiinţă, aceasta o ştie toată lumea (ilaritate), dar că ştiinţa se poate lipsi de gravitate, aceasta n'aş zice că este o descoperire a mea, dar este o ideie care merită să fie răspândită.

Deci intru în subiect, de data aceasta „pour tout de bon", definitiv (ilaritate), şi voiu spune că Brăila, între alte fericiri pe care le-a avut, a avut şi pe aceia că nu i s'a pus în spinare, ca punct de plecare, nici un celebru oraş din antichitate, nimic care să amintească vremile preistorice, vremile dacice sau romane, ori cine ştie ce episod din peregrinările barbarilor. Alte oraşe ştiţi că n'au avut acelaşi noroc: Severinului i s'a făcut cadou o proveniență directă de la împăratul Sever, care nici nu va fi călcat în viaţa lui acolo (ilaritate); Caracălului tot aşa i s'a dat drept părinte, sau cel puţin drept erou eponim, împăratul Caracalla care cu locul acela n'a avut nici un fel de contact; Bârladul îşi găsia, după aceiaşi şcoală, originea în Verum La-

www.dacoromanica.ro

tium, adecă „Laţiul cel adevărat", şi deci acolo erau numai Latini autentici. De la Verum Latium la Bârlad se ajunge printr'o mică schimbare fonetică anterioară fixării regulilor derivaţiilor, mult mai bătrână prin urmare decât derivaţiile fonetice şi deci cu atât mai respectabilă (ilaritate). Această etimologie o poate oferi de altminteri şi Târgovişte. T. Veste, ceia ce persoanele iniţiate ştiu ce înseamnă, şi Bârladul se găsia în Moldova în bună tovărăşie cu râul Trotuşul care este „tortuosus", „învârtitul", căci tortuos în latineşte înseamnă „învârtit", evident nu supt raportul militar, ci supt cel geografic. (Mare ilaritate, aplauze). Prin urmare Tortuos, Trotuş, e mai la urma urmei cam acelaşi lucru. Fiindcă Iaşii e capitala Moldovei, trebuia să aibă o origine romană : Municipium Dacorum Iassiorum. Nici odată n'au fost Daci, cari să se cheme Iaşii. Iaşii înseamnă Iazigi, şi municipiul nu este o căciulă pentru amândouă aceste categorii, etnică şi militară, şi aceasta scapă din vedere persoanelor care şi acum speră să se recunoască originea dacică iazigă şi „municipică" aş zice, a Iaşilor.

Eu sânt născut într'un oraş, care are un privilegiu mai mare decât al tuturor celorlalte, fiind născut la Botoşani. Nu e chip să faci să iasă din acest nume nici un cuvânt latin, şi atunci cineva a găsit — şi, fiindcă am învăţat aşa în clasa a III-a primară, sânt dator să o cred — că Botoşanii vin de la Batuş, Han al Tătarilor, care au distrus odată oraşul. (ilaritate). Cum vedeţi, a distruge un oraş poate să procure plăcerea de a fi considerat ca acel care a dat numele oraşului. In cazul acesta multe oraşe şi sate şi-ar putea adăugi un nume germanic din timpul ultimului război, fiindcă multe s'au stricat de civilizatorii Europei centrale, orientale, meridionale şi la rigoare şi occidentale. Cum Batus-Han a dat Botoşanii, ceva ca „Wilhelm II" s'ar putea adăugi, măcar ca un calificativ, la unele din oraşele noastre care au avut mai mult să sufere de pe urma marelui său avânt cultural şi civilizator (ilaritate).

www.dacoromanica.ro

Brăila însă n'are nimic din aceste faimoase origini. S'a părut așa de greu să se găsească un nobil cuvânt antic din care să se poată deriva Brăila, încât făcătorii de etimologii au renunțat. Intr'un târziu a trebuit să venim noi cari credem că, dacă o localitate românească derivă, onomastic de la un nume românesc, faptul e mult mai de laudă și mai plăcut decât dacă ar deriva dela Huni sau Tătari ori din latinitatea cea mai adevărată, din seria Cesarilor latini, de la început sau de la sfârșit.

Brăila e o formă de nominativ feminin luat greșit, după cum obișnuiește poporul nostru, după un genitiv masculin, dar tot de declinația întâia.

E multă gramatică în această definiție, prin urmare sânt dator să mă explic imediat (ilaritate).

La început se zicea „satul Brăilei" cum, lângă București, din „mânăstirea Cernicăi" a lui Cernica, poporul a făcut un feminin Cernica. Sau din „mânăstirea Mărcuței", a lui Mărcuță, diminutiv al lui Marcu, din genitivul acesta a făcut Mărcuța.

Tot așa satul Brăilei însemna **satul lui Brăilă**, care s'ar fi putut zice și: Brăileștii. Ce e Brăilă? Cum arătam și în conferința cea veche, cu puțină luare aminte și adunare de noțiuni de acestea onomastice, ajunge cineva foarte răpede să-i afle explicația. In Oltenia e o familie Brăiloiu, care vine din Brăilă, precum o mulțime de nume cu origine mocănească, ardelenească au sufixul acesta adaus la alt nume, de exemplu Tomășoiu, din Tămaș, numele poetului Nicoleanu, mi se pare, înnainte de a fi luat pe cellalt. Dar, pe de altă parte, în Moldova, se ăgsește familia Brăescu care însemnează din satul Brăești, al urmașilor lui Brae întemeietorul. Vedeți derivarea: Brae, Brăilă, Brăiloiu sau, de la Brae deadreptul Brăești, de unde familia Brăescu.

Aceasta este originea, foarte simplă, foarte ușoară de înțeles și foarte modestă, dar care n'are nimic care ar putea să supere pe cineva, a Brăilei. A fost un sat cândva, sat de

www.dacoromanica.ro

pescari fără îndoială, cari pescuiau cinstit în apele Dunării. Vindeau numai peştele pe care-l prinseseră ei, în loc de a vinde pe acel prins de alţii (ilaritate), peştele „vânat" de dânşii, cum se zicea, căci ştiţi că în limba veche se zicea „a vâna peşte"

Din satul acesta s'a desvoltat un târg, un port, şi poate mai curând un port decât un târg. Sunt oraşe care s'au desvoltat dintr'un târg, şi acestea se recunosc şi acum: vezi strada principală pe care sânt prăvăliile, iar de jur împrejurul stradei centrale sânt satele vecine care s'au unit împreună luând ca punct de întâlnire această stradă principală. Sânt nu puţine. Oraşul Brăila a început însă prin a fi întâiu un port, din port a ajuns să dea un târg, şi prin unirea portului cu târgul, cu ceva lume sătească dimprejur, apoi cu desvoltarea militară şi politică care a venit pe urmă, s'a alcătuit forma superioară a unui oraş mai mare. Vorba este când apare, pe baza vechiului sat al strămoşului sau „moşului", cum se zice — de unde vine „moşie", moşneni — pe baza satului primitiv al strămoşului sau „moşului" Brăilei, portul?

Portul e pomenit întâia oară în veacul al XIV-lea. Nu se poate fixa exact data, fiindcă pe de o parte întâlnim menţiunea acestor locuri, dar nu şi a oraşului, în privilegiul de comerţ acordat de regele Ungariei negustorilor braşoveni, cari aveau dreptul să urmeze cursul unor anume râuri ce duceau din Carpaţi la Dunăre; pe de altă parte, îl găsim pomenit anume în călătorul bavarez Schiltberger. Acest călător luase parte la cruciata din Nicopole, la lupta creştinătăţii apusene contra Turcilor, luptă la care-şi dase ajutorul Mircea cel Bătrân şi care s'a isprăvit cu înfrângerea creştinilor. Şi înfrângerea armatei creştine a dat lui Baiezid un mare număr de prizonieri. Unul din aceşti prizonieri a fost bavarezul Schiltberger, care venise cu micul contingent german adus de cruciaţi. A fost ţinut rob o mulţime de vreme, după aceia i s'a dat drumul şi pe la în-

www.dacoromanica.ro

ceputul secolului al XV-lea, s'a întors acasă și a scris însemnările lui, care sunt evident și din 1396, când a fost cruciata, dar cuprind și anume experiențe, pe care le-a făcut ceva mai târziu asupra acestor locuri. In ce privește privilegiul regelui unguresc, îmi rezerv să dau explicații mai târziu ca să arăt un isvor de prosperitate începătoare a Brăilei. Deocamdată să luăm puțin în cercetare ceva din cuvintele călătorului german care vorbește, într'o epocă așa de depărtată, despre Brăila. Zice despre dânsa într'un loc — îmi aduc aminte și termenii, pentrucă adesea ori am avut prilejul să întrebuințez pe Schillberger, și pentru istoria noastră românească și pentru istoria Imperiului otoman, pentru istoria comerțului în aceste părți, — zice deci că este un loc unde vin o mulțime de galere și de coce (coca era o corabie mai mică), corăbii și mai mari și mai mici din păgânătate (**Heidenschaft**). Faptul că el, care a petrecut o mulțime de vreme și în Turcia europeană și în Turcia asiatică, spune că acele corăbii care veniau aici nu erau bizantine, ci din păgânătate, are importanță, și iată de ce: pe vremea lui Schillberger, Turcii nu erau în Constantinopol; erau la Adrianopol, la Galipoli. Prin urmare, nu din Capitala Imperiului Roman de Orient, trecut în stăpânirea Sultanilor osmanlîi, puteau să vie corăbiile, ci din „păgânătate". „Păgânătatea", pentru dânsul, însemna provinciile ocupate mai de multă vreme de elementul păgân al Turcilor supuși dinastiei lui Osman. Așa încât **portul nu s'a format în lăuntrul țării ca o poartă deschisă în afară, ci s'a format din afara țării către interior.** Acum, firește că păgânii aceștia cari veniau, veniau din Asia Mică în rândul întâiu, unde Grecii au fost înlăturați, pentru a li se substitui acest nou, energic și plin de viitor element al Turcilor de sub dinastia lui Osman. Dar eu cred că nu ei cei dintâiu au deschis portul, nu ei au dat cel dintâiu rost porutului. Acei cari-l vor fi deschis întâiu trebuesc căutați tot **pe malul drept, și nu la noi unde împrejurările erau foarte patriarhale.** Iniția-

BIBLIOTECA ACADEMIEI
www.dacoromanica.ro

tiva nu putea pleca dela noi, și nici de la regele Ungariei — ating aici și privilegiul regelui Ludovic — pentru că drumul cel mare abia se croia prin Țara Românească. **Inițiativa trebuia să plece din părțile dobrogene.** Nu odată — și acesta este elementul nou de explicație, care cred că este just, căci altfel nu l-aș spune ; în cărți poți să spui toate prăpăstiile : nu le citește nimeni (ilaritate), dar când spui ceva înaintea unui auditor, trebuie să-ți iei seama pentru că lumea te ascultă și te judecă pe urmă. Sântem un popor cu multă judecată și nu ne oprim la forme științifice, când este de osebit între ceva ce se poate accepta și ceva ce nu se poate accepta, și aceasta ne deosebește de civilizația occidentală care, îndată ce este forma, cred că nu mai e nevoie de prea mult adaus. Deci, revenind la ceea ce voiam să spun, lucrul care mi se pare nou din ce afirm astăzi, este acesta — că **de la început, nu odată Brăila a fost în legătură mai mult cu malul drept dobrogean, de mai veche civilizație, sub toate raporturile, economice în rândul întâi, decât malul de dincoace. Brăila n'a fost un port pe care să-l fi dat noi altora, ci un port pe acre alții l-au cerut de la noi.**

Veți zice : Dobrogea ? Noi știm din broșurile pe care bunii noștri vecini Bulgarii, cu cari schimbăm finețe de la o bucată de vreme, știm din broșurile de propagandă ale Bulgarilor în timpul războiului, că Dobrogea este o țară cu privire la care Dumnezeu, când a creat pământul și a împărțit fiecăruia ce i se cuvine, a spus : aici vor fi Bulgarii, și, de oarece lucrul acesta s'a spus în cele șapte zile ale Creațiunii, evident că au tot temeiul să creadă că așa este : întâiu Dumnezeu a făcut pe Adam, pe urmă pe Eva, mai pe urmă a împărțit pământul, a creat și animalele curate și cele necurate, a făcut împărțirea teritoriilor și a spus : teritoriul acesta între Dunăre și Mare este bulgăresc (ilaritate, aplauze).

E o veche părere a mea, cum știți, că teritoriul acesta a

www.dacoromanica.ro

fost înnainte de toate o bandă maritimă de porturi, a fost apoi o dungă de mal dunărean care a fost în totdeauna cu malul cellalt al nostru la bâlciuri, la vizitaţii canonice ale episcopilor, — totdeauna aceste două maluri au fost în contact, şi mai ales în regiunea dobrogeană —, iar mijlocul Dobrogii era un drum pe care a trecut atâta lume şi Turcii secole întregi. A fost însă un moment, când banda aceasta maritimă, cu porturi, după ce fusese a Grecilor din antichitate, a trecut în stăpânirea Genovezilor, în stăpânirea comerţului occidental reprezentat prin Italienii cari stăteau sub ocrotirea steagului Sfântului Gheorghe, al Republicii genoveze. Aceasta nu înseamnă că vreau să mă raliez la crezul pe care l-a avut cu privire la Genovezi, generaţia dinnaintea mea, generaţie cu mai multă imaginaţie decât a mea. Nu zic că e un păcat să ai imaginaţie, dar eu n'am (ilaritate), iar cei din generaţia mea rezervă imaginaţia pentru alt domeniu decât al istoriei, domeniul în care poţi să pui toată imaginaţia, domeniul sentimental. In acest domeniu poţi să pui toată imaginaţia pe care o vrei, uneori poate şi prinde (ilaritate), dar în domeniul istoriei e bine să nu punem imaginaţie.

Deci eu nu cred, ferească Dumnezeu, că Giurgiu vine de la San-Giorgio al Genovezilor ; Giurgiu e Gheorghe, forma românească a numelui, ca şi Giurgea, din care Giorgeşti. Nu cred că Genovezii au înaintat până la Calafat. Calafat e un nume, pe care de la Greci l-au luat Levantinii şi l-au luat şi Turcii ; e un Calafat-Calesi în Turcia. Eu nu duc pe Genovezi până în adâncul Dunării noastre, unde n'aveau ce căuta ; dar zic că de la Cetatea-Albă, la vărsarea Nistrului în Liman, trecând peste Chilia — pe vremea aceia în Insulă, unde este Chilia Veche astăzi —, trecând peste Vicina — care nu era Măcinul, ci mai departe, către vărsarea Dunării, unde era un episcop pe care Domnii noştri l-au aşezat, pe la jumătatea veacului al XIV-lea în Argeş — influenţa de comerţ, influenţa economică a Apusului, în formă italiană, genoveză, ajungea şi până în aceste locuri.

www.dacoromanica.ro

Dobrogea, vedeți, se poate împărți în multe feluri, dar este o împărțire pe care geografii nu o fac. Geografii au a face cu paralele și meridiane, lucru care mă umple și acum de teroare pentru că, pe vremea mea, trebuia, la geografie, să faci hărți pentru fiecare țară, să tragi întâi paralele și meridiane cu teul — un instrument de sulpliciu care nu știu dacă mai funcționează în școli, dar pe vremea mea era indispensabil. După ce trăgeai meridiane și paralele, desemnai conturul hărții, pe urmă trebuia să o colorezi, după aceia făceai și munții, în formă de omidă, ceia ce este forma cea mai expresivă pentru a-i reprezinta (ilaritate); trebuiai să scrii numele fiecărei localități cu litere de tipar; la capăt spuneai și ce ai înțeles să reprezinți și dădeai și scara. Nu știam exact ce e aceia, dar copiam după Cortembert, tocmai cum era acolo (ilaritate, aplauze). Orice teritoriu se poate împărți geograficește după meridiane și paralele, se poate împărți după producție — sânt geografi de aceștia, de specialitate economică, în timpul nostru — dar se poate împărți și după **zone de influență, după domenii de cultură.** Atunci, dacă iea cineva gurile Dunării, de unde Dunărea se frânge la Răsărit, și trece de la punctul unde pornește gura Chiliei, de trage o linie în jos care merge cel puțin până la capătul marii insule a Dunării pe care, la Nord, o termină Brăila, se formează un triunghiu care, cuprinde localitatea românească Niculițelul și atâtea altele unde Românii trăesc fără întrerupere, și prin influența pe care o exercită populația românească, acest triunghi formează o individualitate geografică și istorică bine definită, iar Brăila, de și se găsește de partea ceastalaltă, face parte din acest ținut. Și cum în triunghiul acesta era o viață economică foarte puternică în sceolul al XIV-lea, Brăila era **locul unde se încărca grâul.** Când se certau Genovezii și Venețienii, rivali în ce privește încărcarea grâului la noi, ei spuneau despre Chilia — și n'aș îndrăzni să spun cuvântul latinesc dacă nu s'ar prinde imediat ce însemnează pe românește — că este „caricatorium

www.dacoromanica.ro

(locul unde se încarcă) frumenti" (al grâului". De vreme ce era o producție de grâu foarte importantă la noi, nu sântem ciobanii pe cari — ii arată o anume școală ungurească și anume anexe austriace și germane ale acestei școli. De altfel ciobanul e un om foarte cinstit. Poate fi cineva și un agricultor idiot, cum sânt atâția prin continentele barbare și poate fi cineva cioban și un om foarte subțire : ciobanul din Spania, din Italia este un rural foarte civilizat așa încât, dacă ne bagă Dumnealor în ciobănie, aceasta nu înseamnă că ne-au desființat, dar vorba e că pe lângă ciobănie era și agricultură, de vreme ce veniau corăbii pe Dunăre să încarce pe la 1360, de când se dovedește, documentar, grâu acolo. Dacă deci se încărca grâu din Basarabia de sud, care une ori se face, alte ori nu, pentru că acolo e stepă, cu atât mai mult trebuie să fi fost grâu în părțile celelalte, unde, peste Bărăgan, până în fundul Olteniei, este un admirabil ținut agricol, unde grâul se făcea și pe vremea lui Alexandru cel Mare prin părțile Ialomiței, de către „Geți".

Iată prin urmare care este cea dintâiu origine a Brăilei : **în nevoia de grâu, care se satisfăcea nu numai la Chilia, partea de sud a Basarabiei, ci și la Brăila pentru tot cuprinsul principatului muntean, au simțit nevoia cei din Asia Mică, care aveau orașe multe și agricultură puțină, și au simțit nevoia și Italienii, cari aduceau grâu în orașele lor pline de mulțime cu puțin câmp împrejur, au simțit nevoia să mai creeze un port.** Și atunci, când portul acesta a fost creat, nu era nimic mai natural decât ca regele Ungariei, care avea Brașovul, să caute legături între Brașov și Brăila. **Una din cauzele pentru care s'a întemeiat principatul Țării Românești este și această legătură veche între Brașov și Brăila,** precum una din cauzele principale pentru care s'a întemeiat Moldova a fost legătura între Lemberg și între Caffa Crimeii, apoi între Cetatea-Albă și Chilia. Așa încât **nu Brăila este fiica principatului Țării Românești, ci ea este maica acestui principat ;** ea, prin existența și desvoltarea

www.dacoromanica.ro

ei, a făcut necesară întemeierea și menținerea principatului, fiindcă, dacă este comerț, se face și drum. Cel puțin înnainte de epoca noastră și în această privință știu ceva eu, care vin cu automobilul, făcând unsprezece ceasuri de la București până aici, dintre cari cel puțin o treime din drum s'a făcut pe admirabila șosea care duce la Brăila (ilaritate), în care șanțurile transversale sânt făcute cu un meșteșug desăvârșit (ilaritate, aplauze. După cea mai mică ploaie, faci, trecând șanțurile, băi de un caracter higienic absolut recomandabil (ilaritate). Pe lângă aceasta se dovedește, pentru întâia oară, că șoseaua n'are nevoie de piatră: e de ajuns să fie noroiu și gropi. (ilaritate)

In vremea veche nu era așa. Dacă era comerț, trebuia să fie drumuri întreținute, drumuri păzite, și trebuia să existe o formație politică, care să garanteze aceste drumuri, și țerile noastre au fost întemeiate, ca să zic așa, întâiu ca drumuri, după aceia ca formații politice definitive. Iată care este importanța mare a Brăilei în ce privește principatul muntean.

Au venit deci negustori brașoveni și au mers la Brăila. Brăila era poarta către Răsărit, pe când Brașovul, îndreptat către Apus, era poarta către producțiile, mai ales în materie de fabricate de metal și anume țesături de postav, a Europei centrale și a Flandrei. Mirodeniile, articolele de băcănie, coloniale — coloniale s'a zis mai târziu, când se luau din America; la început se numiau spițerii, articolele de Orient și levantine —, anumite țesături, covoare, veniau din Răsărit prin Brăila și mergiau spre Brașov, iar în Brașov sosea postav dela cutare fabrică din Ypres și chiar din Colonia, de la cutare fabrici din Silezia, care se chemau „cehești", pentru că aparținea Cehilor și **toate mărfurile Apusului treceau către Răsărit prin Brăila.**

Brăila, care își păstrează importanța și după 1400, era de sigur un port cu o deosebită cercetare. La 1470 importanța aceasta a fost întreruptă de noi înșine; o parte din poporul nostru, orânduindu-se în anume forme de Stat, a contribuit să înceteze prosperitatea Brăilei.

www.dacoromanica.ro

Noi avem un adevărat geniu al desbinării. Sînt popoare care au instinctul reunirii forțelor lor; noi avem geniul din născare de a căuta cearta cu lumânarea.

Când s'a întemeiat principatul din Argeș, s'a întemeiat ca „Domnie a toată țara Românească". Deci nu era nevoie de o Moldovă deosebită. Anume împrejurări au făcut însă de s'a întemeiat acea Moldovă oribilă. A fost în aceasta și un avantagiu, pentru că totdeauna o putere, când are altă putere cu care samănă și cu care intră în concurență, face sforțări pe care nu le-ar fi făcut dacă n'ar fi existat concurența. Omul cu gospodăria în câmp și-o caută ceva mai prost decât cel care are un vecin la dreapta și altul la stânga, și, dacă e Dumnezeu îndurător cu dânsul, și cu unul în fund, iar, potrivit cu îngrămădirea populației în orașele noastre, dacă are și unul deasupra lui (ilaritate). Dar vorba este: când există un concurent, omul face să iasă la iveală forțe care altfel n'ar fi ieșit. Numai noi avem talentul de a face două lucruri, când ar trebui să facem unul singur, două lucruri mai slabe în loc de unul mai tare, și mai avem talentul, când le facem, că le scoatem imediat în războiu între dânsele și nu ne lăsăm până nu cade de oboseală și unul și altul, și atunci vine o a treia persoană, de obiceiu de peste graniță, cu misiunea de a ne pacifica, și se instalează în locul lor. De sigur că dacă în Moldova și Muntenia s'ar fi putut înțelege cele două dinastii și grupele de boieri, noi am fi rezistat Turcilor cu totul altfel de cum am resistat așa luați pe rând. Moldova a resistat mai mult, căci avea un teritoriu tăiat de văi, unde înnainta cineva cu totul altfel decât în șesul muntean, pe care-l ieai în goana cailor de pe malul dunărean de Răsărit până la linia Oltului și, dacă găsești un vad aici, mergi până în fundul Banatului și până în smârcurile Tisei. Această tristă dușmănie dintre Moldova și Muntenia, pe care noi, istoricii, trebuie să o povestim și pentru ca să nu se mai cultive asemenea dușmănii, constituie unul din elementele constitutive ale poporului român. Vedeți:

www.dacoromanica.ro

în poporul acesta, eu am credința că nimeni nu e cal și nimeni călăreț și deci nu trebuie să vorbim de descălecare și încălecare reciprocă, fiindcă cu toții suntem călăreți, iar, dacă avem nevoie de cai, să-i căutăm aiurea decât în poporul nostru. Nici noi de aici să descălecăm cu administrația noastră proastă în Ardeal, nici Ardealul să nu descalece cu iluziile sale de superioritate, în multe privințe curate iluzii. (Aplauze îndelung prelungite). Cine a citit Evanghelia știe că cine se smerește trece în rândul întâi și cine se trufește poate să treacă, și împotriva dreptății, în rândul al doilea. De aceia când scriem noi luptele dintre Moldoveni și Munteni le scriem și cu gândul acela că au fost când au fost și Dumnezeu să nu ierte pe acei cari, din orice provincie românească ar fi, ar încerca să facă același lucru, să cultive în sufletul poporului românesc sentimente care, dacă nu ne duc la peire, pentru că este un Dumnezeu care ne ocrotește, în orice cas slăbesc puterile noastre tocmai în momentul consolidării țării. Nu e vremea de ceartă acum, nu numai de la o țară la alta, dar nici chiar de la om la alt om, ori de la o grupare la altă grupare.

Deci Moldovenii și Muntenii s'au luptat între dânșii, și Brăila a plătit într'un anume moment.

Vedeți: Domnii Moldovei erau, pe vremea lui Ștefan cel Mare bogați, mânăstirile frumoase pe care le-a întemeiat Ștefan cel Mare au fost făcute în mare parte și din produsul vămilor Moldovei, pe unde treceau o mulțime de negustori foarte avuți: Greci, Nemți, Armeni, Levantini, Genovezi, și banii de argint sau de aur cari intrau în Visticeria din Suceava erau de la acești oaspeți. Ștean ținea foarte mult la cetățile lui: Cetatea-Albă, pe care o moștenise, Chilia pe care o căpătase împotriva Domnului muntean, care într'adevăr n'avea de ce să se întindă în regiunile basarabene, ce se țin prin toate rosturile geografice de Moldova. Brăila era însă, în coasta lui, un element de concurență. Ștefan a fost mare în atâtea domenii, desigur

www.dacoromanica.ro

cea mai mare figură din trecutul nostru, dar împărăția prejudecățile timpului lui și avea și el slăbiciuni ca oricare om. Prin urmare, el a vrut să scape de această concurență brăileană. Știți că el a ars Brăila ? Nu ca act de răzbunare împotriva lua Radu cel Frumos, un biet om care avea o singură calitate că era frumos, dar era frumoasă și fata lui și de aceia a luat-o Ștefan de nevastă, după un timp de încercare. Prin urmare n'a fost un act de răzbunare împotriva lui Radu cel Frumos, care nu putea fi o primejdie pentru Moldova din faptul că era un biet Voevod pletos, cu multă trecere la Curtea sultanilor din cauza anumitor moravuri de acolo. Pe Ștefan îl supăra nu pletele lui Radu cel Frumos, ci negoțul Brăilei. Rivalitatea dintre Galați și Brăila din timpul nostru și rivalitatea dintre ambele aceste porturi dunărene și Constanța își găsește corespondența în lucruri cu mult mai vechi, cu deosebire că acum, găsindu-se amândouă porturile Dunării și portul maritim în aceiași țară, rostul oamenilor de Stat este să împăciuiască interesele legitime, fără a păgubi pe nimeni în drepturile lui. Dacă s'ar găsi soluția pe drumuri, evident că pe lângă foarte mulți bărbați politici pe cari-i avem, am avea de zece ori pe atâția, dar tocmai faptul că nu se găsesc soluțiile pe drumuri, face ca bărbații politici să fie ceva mai puțini decât ambițiile politice și între dânșii unul se ridică mai sus, altul rămâne mai jos, după puterea sa de concepție și munca pe care o cheltuește în realisarea concepțiilor sale.

Brăila — aceasta o pot afirma — nu s'a ridicat nici-odată din arderea de către Ștefan cel Mare în timpul luptelor cu Radu cel Frumos. De sigur că ea a pierdut atâta vreme cât a stat în ruine față de concurența porturilor moldovenești care au mai trăit aproape douăzeci de ani în mâna lui Ștefan cel Mare.

Dar veți zice : după ce Ștefan a pierdut porturile ? După ce a pierdut, la 1484, Cetatea Albă și Chilia, au intrat înăuntru Turcii, ceia ce însemna, nu numai moartea economică

www.dacoromanica.ro

a acestor porturi ale Moldovei, dar și a întregului basin al Mării Negre cu toată întinderea Dunării, care face oarecum parte integrantă din basinul Mării Negre. Brăila e la Dunăre, dar, în anume sens, e la Marea Neagră, pentru că tot ce se întinde de la Brăila până la Marea Neagră e mult mai mult în legătură cu Marea Neagră decât cu Dunărea de la originile sale sau de la parcursul său unguresc și chiar de la Severin. Așa încât, prosperitatea Mării Negre încetând, prosperitatea Dunării având aceiași soartă, Brăila a decăzut, și pe la 1550 au ocupat-o Turcii.

Ocuparea aceasta s'a făcut fără mare zbucium, fără ca principatul muntean să fi scos strigătul de durere, pe care l'a scos Moldova când a pierdut Chilia și Cetatea-Albă. Aceia a fost un act de tragedie; acesta un incident aproape neobservat. Din această cauză n'avem nici două rânduri din cronicile contimporane în ceia ce privește ocuparea Brăilei de către Turci; o cunoaștem dintr'o mențiune într'un isvor polon. Mult mai de mult căzuse Brăila în domeniul economic turcesc, așa încât așezarea comandantului turcesc în cetate a fost socotită ca lucrul cel mai natural, ca un complement necesar așezării Turcilor și în Tighina din Basarabia, devenită Benderul lor și în cetatea lui Ștefan cel Mare de la vărsarea Nistrului în liman și pe tot parcursul Dunării muntene, începând de la Severin și mergând până la Giurgiu și dincolo de linia Giurgiului.

Va să zică de la 1550 Brăila a fost turcească, dar această Brăilă turcească n'a avut nici un fel de rost economic. Se putea să ajungă turcească, și cu toate acestea să prospereze: Constantinopolul n'a decăzut sub raportul economic când a ajuns să fie în loc de capitală a unui împărat bizantin sărăcit, amenințat și prigonit, umilit față de amenințarea turcească, de o parte, de pătrunderea capitalului apusean, de altă parte, când a trecut în mânile Sultanului care stăpânea trei continente și care avea toată Marea Mediterană de Răsărit. E altceva să fii reședință cui e Domn și în Asia apuseană și în Africa septentrională și pe tot parcursul basinului răsăritean, în Europa, al Mării Negre,

www.dacoromanica.ro

decât să trăiești ca un fel de ultim loc de refugiu al Paleologilor de decadență. Prin urmare, nu faptul că Brăila a ajuns turcească însemna sentința de moarte pentru viața economică a Brăilei, ci altceva: Turcii nu făceau negoț cu noi, fiindcă, după consecințele pe care le trăseseră ei foarte răpede, fără nici un fel de cruțare, din atârnarea politică a principatului muntean, mai târziu și a principatului Moldovei față de Imperiul lor, ei n'aveau situația de clienți față de noi ca vânzători, ca negustori cari vindem, ci erau în situația de stăpâni, cărora li se livrează în anume puncte, la un anumit termen, cu anumit preț, o cantitate oarecare de producție. Evident că aceasta suprimă cu desăvârșire comerțul. Situația pe care am avut-o noi supt Turci este cu desăvârșire asemănătoare situației pe care voiau să mi-o pregătească Germanii după tratatul din București: noi era să cultivăm cereale, să culegem prunele din copaci, să uscăm fructe, să fundem oile și, la anume puncte fixate, să ne prezintăm cu marfa noastră ca să o dăm pe prețul înscris, pe un număr oarecare de ani. Cum Turcii se așezaseră odinioară în Giurgiu, în Severin, tot așa știți că Severinul intrase în zona exploatării austriace, iar, în ce privește Giurgiul, era o înțelegere cu Germanii pentru a li închiria anume puncte în care să așeze magaziile lor. Ceia ce era să pățim de la Germani în momentul nenorocit al înfrângerii noastre, mai bine: al incapacității noastre de a mai lupta, aceasta am pățit-o de la Turci pentru secole întregi. La Brăila aduceam ceia ce trebuia să se încarce în corăbii, făcute în cea mai mare parte din lemnul codrilor Sucevei, anumite mărfuri pentru Constantinopol. Constantinopolul mânca pâne din grâul nostru, iar ienicerii își gătеau pilaful cu carnea grasă a oilor de la noi. Și atunci noi, în năcazul lor, am crescut în Moldova vite albe pe care turcii nu le mănîncă, iar Olteniî au crescut porci de cari fuge Turcul de'și scoate ochii (blaritate). Acum, nu știu ce fel de meșteșug am fi găsit după tratatul din București ca să scăpăm de concluziile lui economice, fre-

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

luia să găsim ceva care să nu mănânce Neamțul, dar Dumnezeu știe ce nu mănâncă Neamțul (Mare ilaritate).

Va să zică, în felul acesta orașul, în calitatea lui de port, de centru economic, de localitate în care se adună vlaga unei țări ca să găsească desfacere de preț bun aiurea, nu mai exista, și Brăila, în felul acesta, a dispărut cu desăvârșire din rândul porturilor care înseamnă ceva în marele schimb internațional, până la 1829. Dar Brăila continua să aibă o foarte mare importanță națională, culturală și etnică pentru noi și vin acum la această importanță pentru noi, lăsând la o parte importanța internațională economică pentru alții.

D-voastră știți că, în Basarabia ca și pe linia Dunării muntene, Turcii nu puteau ocupa o cetate fără să creeze în jurul ei așa numita raia — de unde Răileanu înseamnă cineva care a venit din raia, de la Hotin sau de aiurea. Raiaua era teritoriul în care Turcii trimiteau anumiți administratori, subașii, cari erau stăpâni peste sate; culegeau din ele ce era necesar pentru alimentarea cetății, ceia ce trebuia să aibă ea la îndemână ca mijloc de hrană și de apărare. In unele părți raiaua avea o importanță foarte mare, și Turcii, fiind într'un punct primejduit, aveau nevoie de o populație foarte numeroasă, pe care o țineau absolut în mână. Așa s'a întâmplat la Hotin. Hotinul ajunsese cetate turcească numai la începutul secolului al XVII-lea, la 1713, și cum cetatea era în hotar spre Polonia și în vecinătatea Moscoviei lui Petru cel Mare, Turcii s'au așezat aici foarte solid, au atras țerani din toate părțile, venind și Ruteni. De aceia se găsesc Rusnaci pe acolo, nu pentru că sânt vechi, ci pentru că fiind șerbi în Polonia, treceau în raia, unde li se oferiau condiții mult mai bune și unde erau liberi și supuși unui bir mai mic. De aceia s'au așezat mai mult în secolul al XVIII-lea acești Rusnaci, cari n'au adus nici costumul lor popular, căci femeile se îmbracă în foarte frumosul port al sătencelor noastre, cum femeile Ungurilor din Moldova, de la Roman de exemplu, au un port care corespunde celui

www.dacoromanica.ro

din Făgăraș, în Ardeal, care, ferească Dumnezeu, nu e unguresc.

Ei bine, la Brăila n'a fost o raia cum a fost raiaua de Hotin, o raia primejduită, în fața dușmanului, în care să se strângă lume, pentru că o foarte puternică cetate se ridicase spre a apăra granița imperiului otoman. De ce nu? Pentru că de partea cealaltă a raielei Brăilei erau tot Turci — în Dobrogea. Aceasta era **mai mult un zăvor tras în calea încercărilor noastre către independență decât un mijloc de apărare față de străinătate.** Brăila se găsia în mijlocul unor teritorii, din care cel de Răsărit era direct supus Turcilor, cel de Apus asculta de cuvântul de ordin al aceloraș Turci. Atunci, pe când în părțile Hotinului o populație adusă anume de Turci a fost stăpânită mult mai direct de dânșii, aici țeranii noștri au făcut cam ce au vrut; aici Turcii nici nu făceau multă agricultură pentru hrana Brăilei, a cetății lor, pentru că productele se aduceau pe Dunăre și pentru că, pe de altă parte, venia hrana din principatul muntean la Brăila și prin urmare putea să ieie cetatea tot ce era necesar pentru întreținerea ei. Din această cauză, în ținutul acesta al Brăilei, în vechiul județ al Brăilei, s'au păstrat foarte multă vreme obiceiurile străbune ale vieții păstorești. De exemplu noi zicem astăzi Vizirul, odinioară se numia Odaia Vizirului, și aceasta nu însemna a Marelui Vizir, ci orice Pașă cu rang de Vizir, și de atâtea ori Pașa de Brăila avea rangul acesta, și „odaia vizirului" însemna locul unde se strângeau vitele lui, unde erau hrănite și pregătite de tăiere pentru facerea pastramei care se trimitea la Constantinopol.

Dar, dacă ciobanii noștri aveau unele rosturi aici, sînt rosturi pe cari trebuiau să le aibă și din alt motiv: pentru că drumul Mocanilor trecea necontenit pe la muntele ardelenesc la pășunile de iarbă, la iarba măruntă din Dobrogea; unii treceau chiar dincolo de Nistru și se duceau până în Crimeia, ba mai departe chiar, de unde vine o parte din așezările noastre transnistriene. Dar ei mai veniau

www.dacoromanica.ro

— cum au venit chiar în ciuda convenției încheiată cu Austro-Ungaria acum câțiva ani, anume ca să li taie cărările — mai veniau prin regiunile acestea de se duceau în Dobrogea, și Dobrogea a fost colonizată de elemente de-ale noastre păstorești foarte vechi, care nu s'au dus niciodată și formează acolo pătura cea mai adâncă. Țara a fost colonizată și de Cojenii din părțile Buzăului, dar pe lângă Cojeni erau Mocanii de dincolo de munți, cari aci erau supt ocrotirea Turcilor și vindeau acestora, în condiții destul de bune, înainte de toate carnea animalelor — lâna lor mai puțin. In felul acesta elementul românesc n'a scăzut aici și nu s'a împestrițat, ci elementul băștinaș ca și cel mocănesc din Ardeal au crescut și s'a desvoltat. Când, la 1829, cetatea Brăilei a fost desființată și teritoriul dat pe seama Domnului muntean, n'am căpătat locul pustiu, ci un județ plin de lume, și anume nu de cine știe ce lume sărăcită și amestecată, ci de o lume cu caracter unitar, având toată vlaga unei populații care îndeplinește un rost economic secular și-l îndeplinește cu spor și cu câștig. Dovadă ce importanța românească a ținutului Brăilei și a mahalalelor orașului care au continuat să fie locuite de Români supt stăpânirea otomană, dovadă despre importanța elementului românesc în județul și în măhalalele cetății turcești, o aduce întâiu importanța schimburilor economice prin bâlciuri. Dobrogenii veniau, la zile anumite la bâlciu, aici la Brăila, și Brăilenii, din partea lor se duceau la bâlciurile din Dobrogea sau, cum se zicea, la **nedei** ori, după un cuvânt turcesc la **panair** (cuvântul, bizantin de origine, însemna: strângerea lumii din toate părțile). Va să zică era o necontenită mișcare de populație pentru scopuri economice de la un mal la altul al Dunării. Nu numai atâta, dar, dacă merge cineva la Măcin, până astăzi, cu toată risipa enormă pe care am făcut-o și continuăm a o face și cu manuscrise vechi și cu cărți vechi, întâlnim urmele acestei vieți unitare pe ambele maluri. Suntem chinuți de o adevărată patimă de inovații: ori unde putem pune lucruri

www.dacoromanica.ro

moderne urâte, distrugem fără cel mai mic păcat altele de care mintea noastră astăzi nu mai e în stare; clădirile moderne cu două-trei rânduri care au pe fiecare metru pătrat câte o împodobire, adesea ori colorată, sânt o adevărată ruşine pentru gustul nostru, pe când modestele case de ţară, casele de mahala cu pridvorul pe stâlpi, acesta constitue o creaţie a geniului poporului românesc, şi, pe când în hardughiile pretenţioase te simţi rău, în celelalte, cât de obosit să fii, în albeaţa imaculată a pereţilor în răcoarea de vară, în căldura potrivită în timpul iernii, în privelişteа de natură care se deschide între stâlpii aceia, găseşti elemente cari fac bine sufletului.

Dar iată ce voiam să spun: noi am distrus o mulţime de cărţi vechi prin biserici, dar de la o bucată de vreme, din snobism ne-a apucat un snobism de formă naţională şi patriotică. Înnainte, când nici nu voia să se uite cineva la ţesături, la icoane vechi, la manuscrise, era destul de rău, dar mai rău este acuma, când fiecare persoană cu oarecare situaţie sau influenţă are grijă să-şi căptuşească pereţii casei cu lucruri de acestea. Sânt vizitatori şi vizitatoare de mănăstiri şi biserici cari au jăfuit lăcaşurile noastre cu supţirile lor mâini de persoane foarte distinse ba pe urmă le-au şi vândut. Cu chipul acesta bisericile o să ajungă cu desăvârşire prădate. Şi eu am asistat la o scenă de aceasta, în care o interesantă piesă de brocart vechiu, a plăcut aşa de mult unei nobile doamne, încât l-a cerut pentru a-şi face nu ştiu ce frumos paravan înnaintea sobei. Era şi ministrul de instrucţie de faţă, eram şi eu, membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, dar, din moment ce ministrul a zis că nu se opune, nu mai puteam face nimic. Nu e bine; fiecare lucru trebuie să fie la locul lui şi fiecare lerbuie să fie în stare la casa lui să spună de unde-i vine fiecare lucru ce-l are şi cu ce preţ l-a cumpărat, dacă acel care a vândut o podoabă biscricească avea dreptul să o vândă şi cel care l'a dat a avut dreptul să-l dea. (Aplauze puternice).

www.dacoromanica.ro

Preoții sânt de obiceiu în această privință de o filanitropie extraordinară (filaritate): unul îmi oferia un disc de smalț de la o biserică a lui Ștefan cel Mare și, când îi arătam că aceasta nu se poate, mi-a spus că au fost chiar membri ai Comisiunii cari au făcut tot așa. Preotul era un om foarte bun, numai cât nu știa care e dreptul lui, și a trebuit o predică foarte aspră din partea mea ca să-i conving ca cel puțin câte discuri s'au mai păstrat, trebue să rămâie acolo. Ei bine, la Măcin dacă se duce cineva, de și s'au împrăștiat din negligență atâtea cărți, dacă ar căuta pe cele vechi, le-ar găsi românești; dacă s'ar duce la Reni și ar căuta tot astfel, peste cărțile rusești aduse într'o sută de ani, care sânt cele mai vechi, ar găsi că tot cele românești, tipărite la noi, pe la 1770. Și așa mai departe. Va să zică nu numai că era o viață economică românească și pe o latură și pe cealaltă a Dunării, cu toată stăpânirea turcească de deasupra, dar era un necontenit schimb de viață culturală în forma aceasta bisericească care era forma timpului, și nu știu dacă putea fi o formă care ducea mai drept la inimă. Când afli cartea tipărită în Muntenia și în Moldova, la Măcin, de sigur că în orice biserică mai veche din Dobrogea, dacă ar căuta cineva, ar găsi cărți de la noi. Și aceasta într'o vreme când nu se gândia nimeni să întindă stăpânirea Principatelor, asupra teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră. Aceasta dovedește că nu numai activitatea economică a poporului românesc stăpânia amândouă malurile Dunării în regiunile peste care domina portul Brăilei, dar că și o viață culturală absolut unitară îmbrățișa amândouă aceste țărmuri.

Brăila a fost reședința unui episcop, al Proilavului, după vechea numire, pe care Grecii o dădeau acestei localități. Episcopul era de obiceiu grec, dar, cum Vlădicii continuau să poarte nume grecești încă din cele dintâiu secole ale erii creștine, nu poți recunoaște după nume pe Român de Grec; și Românii cari au făcut școală grecească, evident că întrebuințau limba grecească în corespondență întocmai

www.dacoromanica.ro

ca și ceilalți, și era prin urmare mai mult o comunitate ortodoxă decât deosebiri de rasă. Este imposibil să deosebești pe ai noștri de ceilalți, dar putem bănui că ei se găsiau printre ceilalți. Episcopia aceasta a Proilavului nu era numai pentru Brăila, ci și pentru Dobrogea, pentru Basarabia de jos și una din reședințele vlădicăi a fost la Căușani, în oarecare apropiere de Bender, unde Hanul tătăresc avea pentru o anume parte a anului, reședința sa. Și când Brăila era reședința episcopului pentru un ținut românesc de trei provincii răsăritene ocupate de Turci — și bănuiesc că autoritatea episcopului se întindea și asupra raialei Giurgiului, a Turnului, a Severinului, — când, pe de altă parte, această autoritate se întindea asupra Dobrogii, asupra Basarabiei de sud, vedeți ce frumoasă era legătura comunității românești și supt raportul ierarhiei eclesiastice și cât de mult contribuia la conștiința că sântem un singur neam și că în felul acesta, având până și în momentul acesta de decădere politică, legături indisolubile între elementele care alcătuiau corpul național; acest corp național avea dreptul să formeze și o singură alcătuire politică.

Să nu ne închipuim că Unirea cea mare a Românilor a făcut-o cutare bărbat de Stat care o afirmă ori cutare altul care susține același lucru; să nu credem nici măcar că toată generația noastră a făcut singură Unirea; ci Unirea au făcut-o toți Românii cari au muncit, au suferit și au crezut în această ideie din veac în veac. (Aplauze entuziaste mult prelungite). Unirea s'a făcut și de domnitorii din Scaun, și de Vlădicii cu cărțile pe cari le tipăriau pentru toți Românii, și de cronicarii cari se ocupau de desvoltarea neamului românesc și într'un ținut și într'altul, dar au făcut-o și alții: negustorul care mergea cu aceiași marfă dintr'un principat într'altul, dintr'un ținut românesc într'altul, Unirea au făcut-o și Mocanii, cari aveau trei patrii: una în Ardeal, alta în Muntenia și Moldova, alta în Dobrogea. Căci Mocanul era Român de trei hotare și, fiind Român de trei hotare, te întrebi în ce hotar românesc nu erau ei. Din

www.dacoromanica.ro

această cauză cântecele ardelenești se cântă până în Ungaria, iar cele muntene până în fundul Maramurășului; din această cauză, a necontenitei lor mișcări nvem o limbă care nu e deosebită pe dialecte. Geamgii maramurășeni, cari vând pe străzile Bucureștilor, vorbesc o limbă pe care o înțelegem cu desăvârșire, iar Mocanii, în toate rătăcirile lor, nu întâlnesc nicăeri un frate cu care să nu se poată înțelege în graiu, — și nu numai vorbind cu frații lor pentru ca să-și vândă mieii din turme și ca să capete pâne, măleiu și altă hrană, ci și când se întâlneau către seară cu câte o fată la fântână.

Așa încât în existența episcopatului de Brăila nu trebuie să se vadă un capriciu al Turcilor, ci o nevoie a noastră chiar, în legătură cu această unitate neîntreruptă și menită a-și produce ultimele consecințe acum.

Am lungit prea mult conferința, dar când vine cineva mai rar, are multe de spus și cum D-voastră mi-ați fixat ca subiect Trecutul Brăilii, și cum trecutul Brăilii îl începem din veacul al XIV-a cum voiți să fi încheiat totul în trei sferturi de ceas? (ilaritate).

Mai e o parte deci, cu care încheiu:

Când cetatea Brăilei, după ce fusese atacată de Rușii lui Petru cel Mare, cucerită de dânșii, prădată de dânșii, a ajuns, la 1829, în sama Domnilor munteni, împreună cu toate cetățile de pe malul Dunării, cu toate raialele, a fost pentru noi o foarte mare fericire, de sigur: Dunărea era din nou hotar pentru noi, ostașii noștri, milițiile de la 1834 au călcat din nou prin locuri unde călcaseră ostașii marilor Domni de odinioară, și nu poate fi o mai mare mulțămire sufletească decât o astfel de restaurare națională care vine după trecere de veacuri întregi. Dar a fost și un desavantagiu, același desavantagiu care se găsește la originea Statului românesc unitar însuși, cum s'a alcătuit la 1859 dar care nu se găsește la originea României Mari de acum. Iată desavantagiul: este mai folositor pentru un popor să câștige prin propriile lui mijloace puțin, pe care nu numai

www.dacoromanica.ro

să-l umple cu toată puterea lui, dar să mai rămâie și prisos; e mai avantagios aceasta decât să capete prin împrejurări sau prin darul altuia mai mult decât poate el să ocupe prin forțele sale. Și forțele unei nații nu înseamnă numai un steag, ci și cultură, hărnicie, inițiativă de comerț. Dar nu noi am bătut pe Turci între 1828—29, n'au intrat armatele noastre biruitoare în cetatea Brăilei, în Giurgiu și în celelalte puncte ocupate de Turci. S'au bătut Rușii cu Turcii și Rușii au biruit pe Turci. Rușii visau anexarea noastră, și o mărturisiau, dar s'a găsit cu cale să fie un fel de pregătire, și țara a fost dată atunci îngrijirii lui Chiselev, pe urma căruia a rămas Șoseaua din București și alte lucruri. Deci, socotind că trebuie să existe o fază de pregătire, ei ni-au dat nouă aceste cetăți, și au întemeiat ei, după planurile lor, și acest oraș. E foarte frumos dar e un plan desemnat de ofițerii ruși din 1829. Bine ori rău? Evident, din punct de vedere edilitar și higienic, e foarte bine, dar pe noi ne-ar fi interesat mai mult unul care ar fi ieșit din sistemul nostru de alcătuire de la sat la oraș în forme care să ne aparțină nouă. Ei bine, sînt aici sîrăzi pe care am ajuns să le mobilăm cu case, dar altele nu, și de sigur că o casă plină de viață face mai bun efect decât una foarte mare, dar goală. Cine, în Basarabia, a văzut orașele construite după planul rusesc, Chilia, Ismailul, Reni, observă imediat discordanța: niște artere de circulație extraordinare, piețe enorme în care, pe urmă, populația n'a avut decât prea puțin să puie. Dar chestia sîrăzilor cum sunt făcute, este de o importanță secundară. Vorba este că s'a creiat aici un port menit să fie foarte important. Au alergat Francesii, Englesii, au întemeiat viceconsulate — în volumul al III-lea din „Istoria Romînilor prin călători" a mea, care se tipărește acum, veți găsi aproape toate cifrele statistice pe care le dau Apusenii cu privire la întâia fasă de desvoltare a Brăilii, căci mi s'a părut că e mai bine decât să alerge cineva la Academia Română și să se osenească singur pentru a le culege, să le pun eu în

www.dacoromanica.ro

această carte la îndemâna cercetătorilor. Pentru că cifrele, sînt în sine plictisitoare, și fiindcă cei ce aŭ nevoie de ele le pot găsi ușor acolo, nu mai e nevoie să insist acum asupra lor.

Va să zică, atunci când s'a întemeiat portul, care a s'trâns atâta lume, noi n'am avut nici atâta marfă de adus, nici atâtea nevoi de import cât se oferia cu corăbiile din toate părțile, care veniau pe Dunăre. Mai ales cu articole de lux, pe care continuăm a le importa într'o măsură ne mai pomenită și care contribuie la situația nenorocită financiară pe care o avem în momentul de față. (Aplause).

Pot spune în parantesă că cineva îmi povestia următoarele: un membru al Legației polone îmi atrăgea atenția asupra faptului că este la ei o ligă a femeilor polone ca să nu cumpere articolele de lux din străinătate care ruinează valuta țării lor. Acelaș lucru se observă și în alte țări, în Bulgaria de pildă, de unde a rezultat o creștere simțitoare a valutei lor. Oricine iea mai mult decât trebuie pentru ca să se înfățișeze decent, păcătuiește, și femeile noastre sînt — nu e un compliment, dar le-a făcut Dumnezeu așa, că se pot mulțumi cu mult mai puțin lux decât urâtele de aiurea (ilaritate, aplause).

E tot așa ca și cum la un buchet de flori vii ai crede că e mai frumos dacă adaugi și frunze ori flori făcute din cârpe și date cu lac pe deasupra. (Aplause).

Ziceam: la 1829 noi n'aveam decât ceva grâu de vândut; la 1829 noi nu ne deprinsesem (!) cu producția de export. Lucram foarte puțin din pământul țării pe care acum trebuie să-l lucrăm, așa încât să nu rămâie un hectar nelucrat. Cine are pământ și nu-l lucrează este un dușman al țării sale, ori dacă ar fi mare proprietar desgustat de expropriere, ori dacă ar fi țeran care nu înțelege că i s'a dat pământ, nu ca să se uite la dînsul, ci ca să-l lucreze și, după ce l-o lucra, nu să cumpere ghete fine fetelor din sat ori haine de oraș pentru el, ci pentru ca să consolideze viața economică

www.dacoromanica.ro

a noastră care trebuie să se desvolte mai departe. (Aplause prelungite).

La 1829 însă noi eram deprinşi mai mult cu creşterea vitelor şi prin urmare abia începea să fie o producţie agricolă mai întinsă, şi deci n'aveam mult de exportat, iar procurarea articolelor de lux, pe de altă parte, cum spun, nu înseamnă un semn de vitalitate economică pentru o ţară. Aşa încât, neavând nici materii de export, nici mare nevoie de a introduce elemente productive pentru economia naţională, căci noi nu introduceam maşini, materii prime care să se lucreze în fabricile noastre, neavând nici şoselele — splendoarea de acum e de origine foarte recentă şi cel puţin te băltecai în toată sinceritatea, fără pretenţii, căci inspectorii pentru şosele nu existau —, pe de altă parte, neavând corăbii — pentrucă cele d'intîiu corăbii româneşti au plutit pe vremea lui Mihail Sturdza în Moldova şi Alexandru Ghica şi Bibescu în Muntenia, — Brăila a fost locul unde s'a aşezat un element foarte preţios, pentrucă orice străin care aduce o iniţiativă de muncă, o dorinţă de progres este un element preţios pentru ţară, dar e bine ca această ţară să înconjure elementul care vrea să rămâie cu elemente indigene puternice. Elementul acesta însă nu există. Aşa încât cum Unirea dela 1859 a fost făcută şi printr'un joc al diplomaţiei europene, pentru nevoia de a ţăia puterile Rusiei şi n'a cuprins destule din sforţările noastre pentru ca să putem trage imediat toate foloasele, tot aşa crearea marilor porturi Brăila şi Galaţi de pe urma unui războiu pe care nu-l purtasem noi, şi când nu puteam introduce imediat o vitalitate naţională, a creat pentru noi ca naţie un oarecare marasm.

Aşteptările călătorilor de pe la 1840 cu privire la viitorul Brăilei şi Galaţilor sînt extraordinare: de Galaţi spun că în curând va concura Odesa; în ce priveşte Brăila, previziunile sînt tot aşa de mari, pentrucă nu ştiau ce puteam da, şi puteam da cu mult mai puţin decât ce se aştepta de la noi. Iar Statul român a comis această neiertată greşeală că

www.dacoromanica.ro

n'a pregătit elementele necesare pentru a umplea toate locurile goale din toate domeniile vieții care se desfășoară pe teritoriul nostru. In loc să creieze funcționari netrebnici cari nu-și găsesc întrebuințarea făcând câte zece funcționari pe un loc, fiecare etichetat după coloarea lui politică, ceia ce înseamnă un fericit la nouă nenorociți, în loc de aceasta, putea să creieze, nu zece negustori, dar sute de negustori și industriași de cari țara noastră are atâta nevoie. Aceasta a fost o greșală care trebue reparată.

Și, acum, în domeniul politic și militar, România Mare o datorim fără îndoială și unei potriviri cu totul extraordinare și minunate a împrejurărilor, o datorim momentului acela, cu totul rar, în care popoarele și-au dat sama că și puțină dreptate se cere pe lume pe lângă atâtea apăsări și lovituri, precum o datorim fără îndoială și prieteniei marilor natii care au riscat viața lor însăși ca să ajungem unde sîntem, prietenie pe care nu treiuie s'o uităm pentru a ne adresa dușmanilor, pentrucă momentan prietenii nu ni pot veni în ajutor; dar în rândul întâiu o datorim, România aceasta Mare, sforțărilor depuse de toate clasele românești, în chipul cel mai vrednic de laudă, și în special de clasa care avea mai puțin de așteptat din foloasele pe care le putea aduce războiul. Dar, odată ce am înțeles ce înseamnă a creia prin noi o viață politică, să înțelegem a creia tot prin noi și aici o viață economică a noastră.

Stenografiat de H. STAHI.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro